

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
відділ історії зарубіжної філософії
сектор східної філософії

25 червня 2019, 16:00

к. 327

СЕМІНАР ДОСЛІДНИКІВ СХІДНИХ ФІЛОСОФІЙ

Засідання СХХІІ

**Тема засідання:
«Йога і йогіни у Бгагавата пурані»**

Доповідач:

Юрій Завгородній, д. філос. н., с. н. с. сектору східної філософії
відділу історії зарубіжної філософії
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Співдоповідач-диспутант (respondent):

Василь Семенов (Київ), к. ф.-м. н.,
докторант Інституту кібернетики НАН України

ЗАПРОШУЄМО УСІХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ!

Див.:

www.tdsf.kiev.ua/

http://community.livejournal.com/ukr_asia_philos

<http://www.facebook.com/OrientalPhilosophiesSeminarKyivUkraine>

ТЕЗИ

ЙОГА І ЙОГІНИ У ПЕРШІЙ КНИЗІ БГАГАВАТА ПУРАНИ

1. У поле зору історико-філософських досліджень тексти пуран потрапляють вкрай рідко. Наявна ситуація сформувалась упродовж тривалого часу і відображає розвиток індологічних студій, з властивими їм стереотипами й упередженнями. Ось, наприклад, як її характеризує американський дослідник Andrew J. Nicholson у книзі «*Unifying Hinduism: philosophy and identity in Indian intellectual history*»: «Much of the bias against the Purāṇas by Western scholars of Indian philosophy seems to be motivated by the idea that the Purāṇas are mythological or literary texts and therefore are not philosophically rigorous» (Nicholson 2010: 74).

2. В останні роки спостерігається помітне зростання дослідницького зацікавлення феноменом йоги. До уваги беруться ледве не усі можливі його прояви. Серед останніх прикладів – ґрунтовне видання «*Roots of Yoga*» (Mallinson, Singleton, 2017).

3. У ці ж роки з'являються публікації, в центрі уваги яких опиняється йога у пуранах (Jyothi 2016; Adluri 2017).

4. Ми пропонуємо зосередитись довкола всеохопного/вичерпного (наскільки це можливо) представлення йоги у ключовій для вайшнавiзму пурані – Бгагавата пурані. Наше дослідження покликане підтримати і розвинути як вищезгадані, так і ще одну з останніх тенденцій в індології – активізацію вайшнавських студій (Wong 2015).

5. Йога для нас є різновидом індійського гнозису, витоки якого сягають ведійських часів. Поступово йога стає однією з ключових характеристик індійської цивілізації. Уявити індійську філософію і думку без йоги майже неможливо.

6. Всебічний аналіз йоги у Бгагавата пурані загострює дослідницькі очікування, оскільки даний текст є сакральним для вайшнавів. Тому те, як представлена у ньому йога, належить до абсолютного і нормативного знання, яке, зокрема, осмислювалось і продовжує осмислюватись вайшнавськими мислителями (теологами і філософами).

7. Це наше дослідження спирається і розвиває попередні, в центрі уваги яких також перебувала філософськи значуща термінологія (Завгородній 2017а; 2017б). Але воно містить і принципову відмінність. Так, цього разу ми плануємо зосередитись на всьому тексті і дослідити усі випадки вживання окремого узятого слова, тобто похідні від кореня *уцї*.

8. Наш попередній комп'ютерний аналіз засвідчив, що очікуваних випадків може бути 664. Вже тільки цей кількісний параметр вражає, оскільки, завдяки йому, Бгагавата пурана може претендувати на те, аби вважатися одним із найнасиченіших йогічною лексикою (ідеями, концептами, поняттями, термінами?) давньоіндійських текстів.

9. Наголос на урахуванні усіх випадків вживання обраних слів збігається ще з однією тенденцією в історико-філософській індології (і не тільки). Мається на увазі оперування великими масивами даних. Якщо в нашому випадку не залучатимуться

десятки (або сотні) санскритських текстів, їхня відсутність компенсуватиметься кількістю проаналізованих випадків вживання окремо узятого ключового слова.

10. Нами залучається оригінальний текст Бгагавата пурани (<http://www.sanskritweb.net/sansdocs/bhagpur.pdf>), оригінальний текст Бгагавата пурани з перекладом і коментарями Шрилі Прабгупади (Prabhupada 1972), переклад давньоіндійської пам'ятки, зроблений Г. Тагаре (Shastri 1976), який містить звернення до коментаторської індійської літератури.

11. Наразі проаналізована перша книга Бгагавата пурани. Вона складається з 403 шлок, які містять 29 випадків (або 4,3%) вживання слів, похідних від кореня *уіј*. Нумерація кожного випадку зафіксована у Таблиці 1.

**Таблиця 1. Розділи і шлоки,
в яких вживаються похідні від кореня *уіј* слова.**

Розділ	Шлока
1	23
2	7, 20, 28
3	2
4	4, 14
5	23, 34, 35
6	7, 22, 36
7	4, 6
8	9, 14, 20, 43
9	23, 27, 29
10	-
11	-
12	-
13	43
14	-
15	6
16	-
17	-
18	14, 17, 18
19	34, 37

Хоча ще зарано висловлювати припущення щодо композиційної специфіки вживання потрібних нам слів, яка б охоплювала всю Бгагавата пурану, але вже очевидно, що перша книга починається і завершується розділами, які містять похідні від кореня *уіј* слова (сміслові обрамлення?). Більш того. Перший розділ завершується шлокою, яка містить важливе слово *yogeśvara* (своєрідний смисловий максимум-маркер?).

12. Вищезгадані 29 випадків зводяться до семи слів, назви і нумерація вживання яких відображені у Таблиці 2. Усі вони – похідні від кореня *уіј* і складають йогічний глосарій першої книги Бгагавата пурани.

Ми плануємо фіксувати й аналізувати іншу, властиву йозі термінологію (наприклад, *āsana*, *dhyāna*, *samādhi*, etc.), якщо така траплятиметься.

Таблиця 2. Йогічна лексика

Слово	Кількість випадків	Шлока
yoga (йоґа)	4+2+2	2.28; 6.7, 36; 9.27; 13.43; 15.6; 18.17, 18
bhaktiyoga (бгактійоґа)	6	2.7, 20; 5.35; 7.4, 6; 8.20
yogin (йоґін)	6	4.14; 5.23; 6.22; 9.23, 29; 19.37
yogeśvara (йоґешвара)	4	1.23; 8.14, 43; 18.14
mahāyogin (маґайоґін)	3	4.4; 8.9; 19.34
yoganidrā (йоґанідра)	1	3.2
kriyāyoga (кріяйоґа)	1	5.34

13. Аналіз вживання йогічної лексики дає можливість зробити деякі висновки.

Yogeśvara (володар йоґи), *mahāyogin* (великий йоґін), *yogin* (йоґін). Почнемо з розгляду цих трьох слів, які разом утворюють семантичну вертикаль у напрямку від трансцендентного і метафізичного виміру до земної реальності: *yogeśvara* → *mahāyogin* → *yogin*.

На вершині вертикалі знаходиться *yogeśvara*, тобто Господь Крішна, який у Бґаґавата пурані відіграє центральну роль. Йоґешварою, у першу чергу, називають саме Його (1.23; 8.14, 43), також Шиву і Брагму, але зі збереженням вищості Крішни (18.14). Звернення до Йоґешвари-Крішни підсилюють інші Його імена: 1.23. “*yogeśvare kṛṣṇe brahmaṇye dharmavarmaṇi*”; 8.14. “*yogeśvaro hariḥ*”; 8.43. “*śrī kṛṣṇa... yogeśvarākhilaguro bhagavan*”.

У Бґаґавадгіті, іншому сакральному вайшнавському тексті, Крішна також називається *yogeśvara* і також тричі (11. 4; 18.75, 78), а ще один раз – *mahā-yogeśvara* (11.9) (*Bhagavad Gita*).

Ця обставина звертає увагу на той факт, що вайшнавській сакральній літературі властиво підкреслювати величне покровительство Крішни над йоґою.

Дещо інша ситуація щодо вживання слів ‘*mahāyogin*’ та ‘*yogin*’. Великим йоґіном у пуранах називають тільки двох героїв. У першу чергу, це знову таки Господь Крішна. Щоразу, коли Його називають Великим йоґіном, вживаються додаткові імена. Наприклад: 8.9. “*rāhi rāhi mahāyogindevadeva jagatpate*” and 19.34. “*mahāyogin... viṣṇoriva*”.

Другий великий йоґін – це Шукадева Госвами, син В’яси (4.4.). Його духовний статус також надзвичайно високий, хоча і поступається Господу Крішні. Ось, як зображується Шукадева Госвами у Бґаґавата пурані в перекладі Г. Таґаре: “... who is a great Yogin (contemplative saint) and who has visualized the Supreme Spirit (Brahman), and who is devoid of any sense of discrimination and distinction, whose mind is concentrated on one thing (viz. the Supreme Spirit), and (who is) wakeful from the sleep

(in the form of Illusion or Ignorance) appears as a dullard avoiding society” (Shastri 1992: 33-34).

Йогіном у першій книзі називають значно ширше коло дійових осіб. Це – В’ясадева (4.14), безіменні послідовники веданти (5.23), безіменні віддані (9.23), просто йогіни (9.29, 19.37) і навіть куйогіни (“kuyoginām”, 6.22), тобто недосконалі йогіни, чиї пороки ще не знищені. Мон’єр-Вільямс пропонує перекладати слово *куйогін*, як “a bad Yogin, impostor” (Monier-Williams 1995: 286). Прикметно, що він наводить тільки одне вживання цього слова у давньоіндійських текстах, саме у Бгагавата пурани.

Як можна помітити, статус великого йогіна не досяжний ні йогіну, ні послідовнику веданти, ні відданим, а тим більше куйогінам. Очевидно, між ними пролягає якась принципова відмінність.

Випадки з В’ясадевою і його сином Шрилою Шукадевою Госвами, які є важливими і парадоксальними, заслуговують на окрему увагу і можуть вважатися винятками. Так, у славетного батька, якого називають йогіном (4.14), народжується син – великий йогін (4.4).

Yoganidrā. *Йоганідра* (3.2. “yoganidrām”) – інше важливе слово з йогічної семантичної вертикалі. Воно описує стан Господа на початку створення Всесвіту. Г. Тагаре перекладає це слово, як “yogic meditation-slumber” (Shastri 1992: 23) і додає два важливих коментаря. Перший, це цитата з «Бгаваратха діпіки» (*Bhāvāratha Dīpikā*), найстарішого коментаря Бгагавата пурани школи адвайта-веданти, написаного Шридгарою свамі (Śrīdhara Svāmī’s): “The sleep of samādhi (meditation)”. Другий, це цитата з «Субодгіні» (*Subodhinī*) Валлабгачар’ї (Vallabhācārya’s), школи шуддга-двайти: “yoganidrā is a certain kind of power of the Lord. It relieves the agonies of beings and brings them to him. He extends it for the creation of the Universe” (Shastri 1992: 23).

Як можна побачити, слово «йога-нідра» має важливе і глибоке теологічне та метафізичне традиційне значення, а послідовний за ним рух уводить нас не тільки у площину йогічної, а і значно ширшої, загальної проблематики сну в індуїстській думці.

Bhaktiyoga. За кількістю випадків вживання, цей тип йоги у першій книзі Бгагавата пурани – очевидний лідер. Усі шість разів бгакті-йога, так чи інакше, спрямовує свого послідовника у напрямку поклоніння Крішні, якого ще називають Васудевою (2.7), Бгагаватом (2.7, 20; 5.35), або Адхокшаджою (7.6).

Kriyāyoga. Під цим типом йоги розуміється діяльність, спрямована на подальше сансаричне існування, яке потрібно підпорядкувати Вищому началу. Наприклад, Шрила Прабгупада пропонує такий переклад необхідного фрагменту відповідної шлоки: «5.34. Evaṃ nr̥ṇām kriyāyogaḥ sarve... kalpatāḥ pare» (“Thus when all a man’s activities are dedicated to the service of the Lord...”) (Prabhupada 1972: 269).

Yoga. Окремо узятє слово йога найчастіше вживається у контексті, близькому до бгактійоги та її основної мети, відданому служінню Господу. Це – насамперед такі фрагменти шлок: «2.28. vāsudevaparā yogā» (“The Yogic practices (and as a matter of that) all (religious) actions have Vāsudeva as their goal” (Shastri 1992: 21) та «18.17. yoganiṣṭham», а також «6.36. yogapathaiḥ», «15.6. viyogena».

Двічі слово *йога* вживається у контексті, в якому гностична складова йоги не настільки яскраво виражена (9.27. “samāsavuāsayogataḥ”; 18.18. “abhidhānayogaḥ”) і двічі – у побутовому/технічному значенні, позначаючи звичайний зв’язок (6.7. “yogaḥ”; 13.43. “saṃyoga”).

Крім того, слово *йога* є гендерним маркером, оскільки позначає виключно чоловіків.

14. Словами бгактійога, крійяйога і йога завершується семантична вертикаль, з якої ми розпочали огляд йогічної лексики першої книжки Бгагавата пурани. Її завершення є своєрідною відповіддю людини на виклик Неба, оскільки першим і найдосконалішим йогіном постає Господь. У такий спосіб, у Бгагавата пурані з’являється вайшнавське розуміння йоги, як і відповідний йогічний глосарій.

15. Враховуючи, що досліджено всього тільки 4,3% від можливої йогічної лексики у Бгагавата пурані, можна припустити, що йогічний банкет на дослідника чекає десь попереду.

ЛІТЕРАТУРА

Bhagavad Gita. Large-Print Edition <http://www.sanskritweb.net/sansdocs/gita-big.pdf> The date accessed: 19.06.2019

Prabhupada, Bhaktivedanta Swami, A.C. (ed.) (1972). *Śrīmad Bhāgavatam. First Canto “Creation”. Part One. Chapters 1–7.* (Translated and Annotated by B. S. Prabhupada). New York, Los Angeles, London, Bombay: The Bhaktivedanta Book Trust.

Shastri J. L. (ed.) (1992). *The Bhāgavata Purāṇa. Part I.* (Translated and Annotated by G. V. Tagare). Delhi: Motilal Banarsidass.

Śrīmad-bhāgavata-purāṇam <http://www.sanskritweb.net/sansdocs/bhagpur.pdf> The date accessed: 19.06.2019

Adluri, Sucharita (2017). Yoga in the Viṣṇu Purāṇa, *Journal of Indian Philosophy*, 45, 381–402.

Jyothi D. (2016) “Yoga Doctrines in Puranas”, *National Journal of Hindi & Sanskrit Research*, 1 (7), 14–18.

Mallinson, James and Mark Singleton (eds.) (2017) *Roots of Yoga.* Penguin Books.

Monier-Williams M. A Sanskrit-English Dictionary. – Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1995 (1899). – xxxvi, 1333 p.

Nicholson, Andrew J. *Unifying Hinduism: philosophy and identity in Indian intellectual history.* New York: Columbia university press, 2010.

Завгородній Ю. Індійська філософія й уявлення про звільнення (мокшу) у «Манав-дгарма-шастрі» // *Sententiae.* – Volume XXXVI. – Issue 2. – 2017a. – С. 87–89, 117–132.

Завгородній Ю. Поняттєво-термінологічний ряд Бгагавадгіти: історико-філософський аналіз (розділи I і II) // *Індія: давнина і сучасність: зб. наук. пр. Відп. наук. ред. О.І. Лукаш.* – К.: Інститут всесвітньої історії НАН України, Всеукраїнська асоціація індологів, 2017б. – Вип 2. – С. 163–178.